

Lilian Munk Rösing

Ole Andkjær Olsen og Simo Køppe:
Psykoanalysen efter Freud, 2 bd., Kø-
benhavn 1996 (Gyldendal).

I en prosa så knastør, at den bliver en stilistisk fornøjelse, har Simo Køppe og Ole Andkjær Olsen, 15 år efter *Freuds psykoanalyse*, begået endnu et imponerende værk, hvor de tager fat på *Psykoanalysen efter Freud*. Hvad angår stilen skulle et enkelt eksempel kunne vise, hvad jeg mener; sjældent har jeg hørt en horebuds levned så tørt formuleret, som det her sker for Ernest Jones: »Meget tyder på, at Jones' spontane tilslutning til Freuds seksualteori i de yngre år modsvarede af *et højt seksuelt aktivitetsniveau*« (s. 429; min fremhævelse). Og hvad angår det imponerende hører bogen til den slags oversigtsværker, der normalt kræver en hel komité af forfattere; det er næsten ikke til at fatte, at to mand alene har formået at samle så megen viden og skabe så meget overblik over hele psykoanalysens postfreudianiske historie. Man må tage hatten af for denne præstation og anbefale alle med interesse i psykoanalysen at anskaffe bogen så hurtigt som muligt og have den stående i en armlængdes afstand fra skrivebordet. Værket er opbygget således, at det også kan bruges som opslagsværk; emneindekset er så omfattende, at bogen fra nu af bliver en skarp konkurrent til min Laplanche og Pontalis, og navneindekset viser vej til de enkelte psykoanalytikere, som behandles hver for sig i overskuelige afsnit, der sagtens kan læses alene.

Som kritiker af denne mammutbog kan man dårligt føle sig som andet end en lille orm, der kan gnave lidt rundt i de sider, den nu en gang har smag for, og alt hvad jeg i det følgende kan finde at udsætte på værket må betragtes som sådanne smågnaverier.

I forordet redegør forfatterne for, at de oprindeligt ville have inddelt deres gennemgang af psykoanalysens historie i fire store skoledannelser, men at det viste sig at blive for groft et raster, hvorfor de i stedet tyede til en gruppering i lande. Det er blevet til fem dele om psykoanalysens centrale områder: Mellem-europa (Østrig, Schweiz, Ungarn), Tyskland, England, USA, Frankrig samt en sidste del om »andre lande« (det vil dels sige de i psykoanalytisk perspektiv perifere europæiske lande, herunder Skandinavien, dels andre verdensdele).

Ulempen ved denne gruppering er, at så mange psykoanalytikere har skiftet hjemland (de tyske og østrigske psykoanalytikere, som emigrerede under Hitler) og således får deres livsværk splittet op i to, hvilket af og til virker lidt kunstigt.

Endvidere giver inddelingen efter lande et særligt perspektiv på stoffet; særlige tanker fremstår som hjemmehørende i særlige nationale kontekster. Forfatterne er ikke blege for at tegne portrætter af noget, der ligner »nationalkarakterer«, selv om de (som jeg) er omhyggelige med kun at anvende dette ord i gåseøjne. Hør f.eks., hvordan franskmandens »psykiske indretning« karakteriseres: »søvn-gængeragtig konformitet på overfladen og et kaotisk, ubevidst og ubearbejdet sjælsliv underneben, en stiv og teatralisk facade, som indimellem sprænges af affekthandlinger og psykotiske udbrud« (s. 798). Jeg kan ikke lade

være med at fryde mig over dette dristige portræt, som undergraver den tilbøjelighed til frankofile leflerier, der kendetegner mit eget akademiske miljø. Blot kunne jeg ønske, at Køppe og Andkjær også havde nævnt franskmændenes *sprogfetichisme*, som for mig at se er en vigtig grobund for en figur som Lacan, og som i øvrigt også er en af årsagerne til, at psykoanalysen aldrig kunne være *opstået* i Frankrig, i dette land, hvor verbaliteten og fornuften dyrkes som guder og ikke giver megen plads til det nonverbale og irrationelle, som kendetegner det ubevidste.

Forfatterne vover ingen nationalkarakteristik af skandinaverne; det kunne ellers være interessant med nogle overvejelser over, hvorfor psykoanalysen har haft så ringe gennemslagskraft herhjemme og stadig mødes med skepsis og aggression af landets intelligentsia (for tiden har Frederik Stjernfelt og Niels Gunder Hansen travlt med at udstede psykoanalysens dødserklæring). Er det dansk bondefornuft, der spørger? Eller det grundtvigianske lys, som vil overstråle tilværelsens mørke sider?

At man ikke ofrer en nationalkarakteristik på perifere lille Danmark er imidlertid forståeligt; derimod savner jeg én, når det gælder psykoanalysens fosterland, Østrig. Forfatterne argumenterer med deres nationalportrætter for, hvorfor lacanianismen dominerer i Frankrig, børneanalysen i England og socialpsykologien i Tyskland – men ikke, hvorfor freudianismen opstod i Wien. Her kunne man have peget på den wienske teaterkultur, hvor det nonverbale (musik, gestik, mimik) spiller en fremtrædende rolle og således skærper opmærksomheden på det, der siges hinsides verbaliteten, med kroppen (det var jo den, Freuds

hysteriske patienter talte gennem) eller mellem ordene.

Nu skal det for al retfærdigheds skyld siges, at Køppe og Andkjær tegner deres nationalportrætter på en velargumenteret socialhistorisk baggrund; hver del indledes med et rids af »psykoanalysens samfundsmæssige og kulturelle baggrund« i det pågældende land, og det er heraf, de nationale – eller måske mere korrekt: psykosociale – karakterer afledes. Karakteristikken af franskmændene hviler således på en beskrivelse af det franske samfund som bureaukratisk, statisk, fuld af respekt for gammel »noblesse« og uden solid demokratisk tradition. Men også på dette samfundshistoriske niveau må man sige, at Køppe og Andkjær vover et øje, idet de med få flotte håndbevægelser skitserer en hel nationalhistorie. Personligt kan jeg vældig godt lide denne stil; der er noget åndshistorie i god (og jeg mener god!), gammeldags forstand over den. Men provokerende, det er den!

Forklaring af årsagssammenhænge med store håndbevægelser præger også portrætterne af de enkelte psykoanalytikere, som altid indledes med et rids af analytikerens biografi, hvori hans/hendes teorier søges begrundet. Melanie Kleins teorier forankres eksempelvis således i hendes privatbiografi: »Hun [Kleins mor] var en viljestærk person, der som regel havde held til at manøvrere børnene derhen, hvor hun ville, og hun er givetvis model for det store moderdyr, der senere toner frem i den kleinianske teori« (s. 447). Og (for blot at nævne endnu et eksempel) om Heinz Kohut hedder det endnu mere forkortet: »Det er nærliggende at påpege en sammenhæng mellem Kohuts egen selvop-

tagethed og hans interesse for narcissismen« (s. 772).

Det er jo i og for sig i psykoanalysens ånd at søge årsagen til en persons, også en psykoanalytikers, interesser og ytringer i hans private livshistorie. Imidlertid ville en ordentlig psykoanalytiker aldrig give så forkortet en fremstilling af denne sammenhæng, som Kjøppe og Andkjær gør det; det er en væsentlig psykoanalytisk indsigt, at vejene fra de indtryk, der printes i en person til de udtryk, de siden får i hans liv, er mange og kringlede. Men igen – Kjøppe og Andkjær vover et øje, og det giver fremstillingen liv og læseren nogle tydelige påstande at forholde sig til.

Af og til nærmer forfatterne sig det Vilhelm Andersen'ske i deres personkarakteristikker. F.eks. hedder det om Ferenczi: »Når han ikke blev presset, var han det elskeligste menneske« (s. 236). Og om Lacan: »Han var uendelig langsom i sine bevægelser, langsomt og ofte monotont talende som en hypnotisør, der er ved at hensætte sine tilhørere i trance, men også med sære betoning af de enkelte ord og indimellem afbrudt af pludselige vredesudbrud« (s. 838). Eller: »Hans optræden blev i stigende grad en dunkel orakeltale, hvor han mellem dybe suk fremstønnede barokt konstruerede sætninger med en høj frekvens af tvetydige og selvopfundne ord« (s. 840). Sådanne personkarakteristikker er næsten en romanforfatter værdig, men man savner en kildeangivelse: det lyder som om Andkjær (som tegner sig for delen om Frankrig) selv har oplevet manden – er det tilfældet?

Den skarpeste karakteristik af Lacan tegner børneanalytikereren Françoise Dolto (som jeg personligt sætter meget højt) sig for; hun citeres i bogen for at have

sagt, at den bedste måde at kommunikere med det store orakel på var at tale til ham som til de børn, hun havde i sin konsultation! (s. 841) Og det er vel at mærke ingen sarkastisk, men en seriøs og empatisk bemærkning.

I lige præcis Lacans tilfælde må jeg sige, at det virker yderst forfriskende med en biografisk indfaldsvinkel, der kan rodfæste hans luftige tale i et menneske, som trods alt har gået på jorden. Selv om hans gangart var højst bizar: i mange år levede han et dobbeltliv med to koner og to sæt børn, som intet vidste om hinanden; han kunne finde på at slå sine klienter eller tage dem som sine elskerinder; hans pengegriskhed var stor, og som underviser var han fuld af primadonnanykker.

Efter det biografiske portræt af en narcissistisk laps og plattenslager kan man næsten have svært ved at tage den derpå følgende yderst sobre og grundige gennemgang af Lacans livsværk alvorligt. Det bratte gearskift fra – af og til tendentiøs – biografi til sober teori kendetegner også gennemgangene af alle de øvrige analytikere. Og det er ikke just en samling lutrede sjæle, der toner frem, men en flok mennesker, der kludrer så meget rundt i deres eget liv, at man, ifald man har en skeptisk holdning til psykoanalysen, kan betvivle, at de skulle have været i stand til at hjælpe andre. Der er den store børneanalytiker Melanie Klein, hvis datter blev hendes dødsfjende, og hvis søn begik selvmord. Der er børneanalysens pionér Hermine Hug-Hellmuth, hvis skæbne er så tragisk-ironisk, at man skulle tro, det var løgn: hun blev myrdet af sin egen adoptiv søn! Der er Ferenczi, der vakler mellem sine to elskerinder, som gud hjælpe mig er mor og datter; datteren har han oven i købet i

en analyse, som han lader Freud overtage, så mesteren kan afgøre, om hun er en egnet hustru! Og så videre, og så videre. For ikke at tale om Freud selv, der i denne bog kun behandles som organisator af den psykoanalytiske bevægelse: en magtbegærlig og intrigant leder med drengede frimurerfaconer.

Som sagt: skeptiske sjæle får her leveret rigeligt med skyts til fornyede angreb på psykoanalysen: se de mennesker, som roder frygteligt rundt i deres eget sjæle- og følelsesliv, men tror, de er eksperter i andres! Imidlertid håber jeg, at ingen vil gribe til denne letkøbte pointe, men i stedet erkende, at også små (eller måske snarere: almindeligt menneskelige) sjæle kan tænke store tanker – og at det at kende til den menneskelige misère, også på egen krop og sjæl, måske ikke er den dårligste forudsætning for at behandle og danne sig teorier om den.

Også et andet træk ved Køppe og Andkjærs perspektivvalg kan bruges mod psykoanalysen: Forfatterne har valgt at lægge stor vægt på psykoanalysens organisatoriske historie ud fra den betragtning, at psykoanalysen ikke alene må defineres som en teoretisk og terapeutisk bevægelse, men også som en foreningsdannelse. Her kan skeptikeren bruge redegørelsen for inertien i de psykoanalytiske organisationer til at hævde, at en lignende inertie gør sig gældende i de psykoanalytiske tankegange (det er præcis, hvad Frederik Stjernfelt har gjort i sin anmeldelse af *Psykoanalysen efter Freud* i *Weekendavisen*). Men det organisationspolitiske spil (der er lige så fuldt af magtbegær og intriger som i alle andre organisationer) bør lige så lidt som psykoanalytikernes privatbiografier overskygge det psykoanalytiske tanke-

gods. Personligt må jeg indrømme, at jeg er tilbøjelig til at springe de organisationshistoriske afsnit over – skærmydslerne i de psykoanalytiske foreninger har for mig en meget begrænset interesse i forhold til alle de spændende psykoanalytiske teorier. Men det er vel et spørgsmål om temperament, og der skal ikke herske nogen tvivl om, at Køppe og Andkjær også på dette felt har leveret en imponerende indsamling af data.

I kraft af forfatternes valg af dels det privatbiografiske, dels det organisatoriske aspekt som indfaldsvinkler til psykoanalysen kommer den let til at fremstå som en træg og deterministisk affære. Hvis fokus havde ligget på den terapeutiske situation, ville man i stedet indse, at psykoanalysen er en af de smidigste idébevægelser, man kan tænke sig. I modsætning til andre tænkere konfronteres analytikeren nemlig hele tiden med det enkelte konkrete menneske, og denne konfrontation kræver en smidig og åben ånd, som er parat til bestandig at justere og revidere sine teorier. Vel at mærke, hvis der er tale om en empatisk analytiker med sans for det specifikke og individuelle – og ikke klichébilledet af en freudianer, som presser sine klienter ned i den store Ødipølse-maskine. Den terapeutiske konfrontation med den specifikke individualitet er for mig at se psykoanalysens store force i forhold til filosofisk hjernegymnastik og systembyggeri. Forfatterne er selv inde på denne tankegang, når de påpeger, at »uden konstant inddragelse af de erfaringer, der stammede fra patientanalyserne, var Freuds konstruktion af det ubevidstes begreb blevet et rent spekulativt projekt« (s. 411).

At forfatterne ikke har valgt den terapeutiske situation som indfaldsvinkel

K&K-ANMELDELSER

forklares naturligt nok af, at hverken Køppe eller Andkjær har nogen erfaring med den, hvilket de ærligt oplyser i forordet. Man kan vælge at betragte dette som en mangel, men man kan også spørge sig selv, om det havde været muligt for en ægte terapeutisk og derfor hyperfleksibel ånd at skabe det store forkromede overblik, som på imponerende vis lykkes for forfatterne. *Psykoanalysen efter Freud* er en teoretisk bog skrevet af teoretikere – og som sådan er den overordentlig vellykket.

Det teoretiske perspektiv får ganske vist forfatterne til at give de analytikere, der ikke glimrer med en kompliceret metapsykologisk terminologi, en noget stedmoderlig behandling. Denne tendens er f.eks. meget tydelig i afsnittene om de to store børneanalytikere Melanie Klein og D.W. Winnicott. Alene afsnittenes overskrifter er sigende; afsnittet om Klein hedder »Den revolutionære børneanalytiker«, mens Winnicott-afsnittet betitles noget mindre glørværdigt: »Den besindige børneven«. Man forstår, at Kleins dunkle og komplicerede metapsykologiske termer har passet bedre til forfatternes akademiske tilgang end Winnicotts typisk britisk-pragmatiske tale om »good-enough-mother«, »holdning«, »handling« osv., selv om det efter min mening er Winnicotts store fortjeneste at indfange komplicerede forhold meget præcist med sine ganske hverdagsproglige begreber. Winnicotts tanker er også meget nærværende i psykoanalysen i dag, selv om de af og til optræder i næsten uigenkendelig hyperakademisk forklædning – hvilket eksempelvis er tilfældet i Julia Kristevas seneste bog *Le temps sensible*.

I forholdet mellem Klein og Winnicott glæder det mig i øvrigt, at forfatter-

ne vælger at anskue *begge* som objektsrelationsteoretikere, selv om nogle mener, at denne betegnelse bør forbeholdes Winnicott og Fairbairn, idet Klein forestiller sig, at spædbarnet allerede ved fødslen er udstyret med destruktive impulser, og således opererer med et subjekt, der er »noget«, også inden det træder i relation til et objekt. Det afgørende i Kleins teorier er imidlertid, at subjektet dannes i en dialektik af projektioner og introjektioner i forhold til objektet, »at *personligheden anskues relationelt*, og at *hverken subjektssiden eller objektsiden tillægges nogen form for autonomi*« (s. 444).

En sådan stillingtagen fra forfatternes egen side er ellers noget, man ofte savner. Et typisk eksempel er diskussionen af Horneys og Jones' versioner af det kvindelige Ødipus-kompleks, hvor det hedder: »Det, der falder mange læsere af Horney og Jones for brystet, er deres biologisme, deres forudtagelse af en medfødt kønsidentitet og deres opfattelse af barnets heteroseksuelle objektvalg som beroende på et naturprincip« (s. 437). Her får man uvilkårligt lyst til at spørge: Hvad mener I selv? Falder det også jer for brystet? Eller hvem er de »mange læsere«? Når forfatterne ikke tilkendegiver deres egen holdning, er det formentlig ud fra en videnskabelig ambition om »neutralitet« og »objektivitet«, men er denne ambition ikke ved at være forældet? I deres farvestærke »nationalkarakteristikker« har forfatterne selv lagt neutraliteten på hylden, og man kunne ønske, at de også oftere gjorde det over for teorierne.

Den store udfordring til psykoanalysen er inden for de sidste tiår kommet fra spædbørnsobservationen. De perceptionsevner og interaktionsmønstre, som

her er blevet iagttaget, modsiger tilsyneladende de psykoanalytiske teorier om, at spædbarnet skulle befinde sig i en tilstand af symbiose eller autisme, at det skulle være i stand til at fantasere, og at dets emotionelle register skulle være begrænset til lyst/ulyst. Den kendteste repræsentant for de nye spædbarnsteorier er amerikaneren Daniel Stern, som dog udmærker sig ved at ville bygge bro mellem den empiriske psykologi og psykoanalysen: ganske vist må de empiriske observationer korrigere psykoanalyens spekulationer, men på den anden side kommer vi ingen vegne uden spekulation; spædbarnets bevidsthedsliv vil aldrig kunne iagttages direkte. Køppe og Andkjær tager udfordringen op i én af de mest fornuftige og interessante diskussioner, jeg har læst om emnet. De går til forsvar mod det *angreb på det ubevidste*, som de finder på Stern-fronten og betragter som en gentagelse af jigsawpsykologernes angreb. Det hedder, at de nye spædbørnsobservationer udgør »et vigtigt udgangspunkt for at beskrive bl.a. affekternes opståen i relation til kroppen og i interaktionen mellem barnet og primærpersonerne«, men dette »ændrer [...] ikke noget ved opfattelsen af, at affekterne bearbejdes af og i det ubevidste, og at de her kombineret med forestillingsindhold giver anledning til psykoseksuelle fantasier« (s. 165).

Personligt mener jeg, at der må skelnes mellem det rekonstruerede spædbarn, som er psykoanalysens objekt, og det faktiske spædbarn, som er den empiriske psykologis. Det rekonstruerede barn er – med et fortærsket udtryk – den voksnes »indre barn«, som er en mindre håndgribelig, men derfor ikke mindre reel størrelse end det empirisk observerbare barn. Begge »børn« er værdige stu-

dieobjekter, som formentlig kræver hver sin teori, selv om jævnførrelser mellem dem naturligvis er frugtbare og kan føre til interessante revisioner.

Det skulle gerne fremgå af ovenstående, at *Psykoanalysen efter Freud* ikke bare leverer overblik, men også livlig inspiration til videre diskussion af det psykoanalytiske stof. Bogen er kort sagt en klassiker, der har fortjent (som sin foregænger, *Freuds psykoanalyse*) at blive oversat og vinde international berømmelse.